

Vicent Salvador (Universitat de València)

Fraseologia del «com»¹

0 Preliminars

L'interès que sovint han suscitat les unitats fraseològiques s'ha incrementat recentment gràcies als plantejaments de la lingüística cognitiva, fonamentalment en les següents direccions:

- a) conveniència d'analitzar construccions gramaticals que no sempre s'ajusten a les regles d'estructura sintagmàtica;
- b) evidència del fet que aquestes unitats són, en una bona proporció, idiomatismes que caracteritzen la configuració d'una llengua, en la línia explicativa de les hipòtesis Sapir / Whorf renovellades;
- c) importància dels mecanismes metafòrics (fins i tot en el nivell gramatical) i de les particularitats pragmàtiques de moltes unitats fraseològiques;
- d) relació de la idiomàtica d'aquestes expressions amb els processos diacrònics de gramaticalització;
- e) funcions de moltes unitats fraseològiques en el camp de la marcció discursiva.

D'altra banda, aquestes característiques fan de la fraseologia un camp privilegiat d'estudi per als enfocaments contrastius, tant respecte al comparatisme interlingüístic o interdialectal com a l'anàlisi de fenòmens de contacte o d'evolució diacrònica. Finalment, el seu estudi resulta ben rellevant per a la lingüística aplicada, ja que és un tema particularment complex en les investigacions sobre aprenentatge de llengües, traducció i computarització lingüística, com també en els treballs sobre tipologia discursiva. Personalment, he intentat en un altre lloc (Salvador 1995) sintetitzar un quadre de referències teòriques —particularment relacionades amb els estudis de lingüística cognitiva i amb algunes directrius de l'anàlisi del discurs— que permetin la consideració integrada del camp de la fraseologia, des de la partícula interjectiva fins al proverbi.

En el si d'un marc epistemològic d'aquesta mena, revisarem ara diverses unitats fraseològiques del català que inclouen *com*, amb referència a certes funcions semàntico-gramaticals i pragmàtico-discursives d'aquestes expres-

¹ Aquest treball ha estat realitzat dins el projecte d'investigació de la DGICYT PS91-0134.

sions, que han experimentat un cert grau de convencionalització en català i que constitueixen, en ocasions, marcadors discursius. Amb un criteri expositiu més aviat formal, es partirà de la partícula *com* per passar a les locucions sintagmàticament contínues que la inclouen, a les unitats fraseològiques discontinües i a les funcions discursives específiques d'algunes expressions.

1 La partícula *com*

Originada etimològicament en un sintagma nominal ablatiu, *quomodo* (*quo* + l'ablatiu de *modus*), el seu procés de gramaticalització n'escurça la forma (llatí vulgar: *quomo*) fins al català *com* (i variants antigues *co* i *con*), sovint *àton*, amb funcions adverbials i conjuntives. Klesper (1930: 334-372) hi dedica un bon grapat de pàgines, amb copiosa documentació d'usos medievals, a la qual ens referirem sovint. Pel que fa als aspectes funcionals i semàntics, el seu ús com a adverbi de manera en sentit estricte presenta ja un primer grau de gramaticalització del sintagma circumstancial etimològic, mitjançant una accentuació del sentit indefinit originari i el sovinteig de la forma tònica en contextos admiratius i interrogatius:

- (1) ¡E com! diguí jo ¿vols que ten diga mes? (Bernat Metge, citat segons Par 1923: § 766).
- (2) Ah, Fill, e con en gran maledicció son aquells qui ...! (Ramon Llull, citat segons Klesper 1930: 335).
- (3) No saps com corria; més que ningú.
- (4) Com eren de forts!

Precisament aquesta indefinició semàntica de caràcter generalitzador fa que el *com* sigui apte per vehicular un valor quantitatiu o ponderatiu, en la mesura que allò pertinent de la manera és en molts contextos només la quantitat o la intensitat. Si en (3) ja resulta fàcil implicar conversacionalment aquesta reducció semàntica, en exemples com el de (4), on equival a un *que* adverbial ponderatiu (vegeu també la construcció espanyola *¡lo fuertes que eran!*), aquesta implicació sembla clarament convencionalitzada en la llengua, mitjançant un procés de gramaticalització.

Fins i tot, el matís qualitatiu es perd a favor d'una essencialitat indefinida i pràcticament substantiva, com veiem a (5):

- (5) Perdoni, com diu? [= 'què diu?'].

En el seu valor de connector de diversa mena, el *com* assoleix un alt grau de gramaticalització des de la llengua medieval, per mitjà d'un buidatge semàntic que el fa esdevenir una pura partícula relacional o conjuntiva. És, doncs, el nexa prototípic que construeix el símil (sovint precedit per *així*), establint la relació de semblança entre dos conceptes. En aquest procés de projecció del valor adverbial de manera sobre les relacions de connexió, i tot conservant en part el significat modal, adquireix un valor difús que pot esdevenir, a més de comparatiu, causal, temporal o fins i tot final (Klesper 1930). Pot funcionar també —ho veurem més endavant— com a conjunció que introdueix una clàusula substantiva. Però cal ara deturar-se en aquesta pluralitat de valors, sovint molt dependent del context, que era present ja si fa no fa en el *quomodo* del llatí vulgar i que no sempre ha perdurat de forma tan variada en la gramàtica de la llengua moderna.²

La funció d'introducció d'un circumstancial o una subordinada de manera és la més apropiada al sentit adverbial originari, sovint precedit de *tal* (que indica semblança més exacta):

- (6) Apella'ls tu com te volràs (Bernat Metge, citat segons Moll 1991: § 575).
- (7) Ho explicava tal com li ho havien contat.
- (8) Caminava com son pare.

Cal dir que aquests casos poden acostar-se de vegades als usos, que més endavant veurem, de la comparativa d'igualtat, sobretot en la mesura que la manera expressada pel circumstancial permet de ser avaluada per comparació a partir del paràmetre d'una qualitat. Al capdavant, la virtualitat d'una reducció semàntica de la qualitat a la quantitat, tal com hem vist suara, és el lligam més plausible de les modals amb les comparatives, per mitjà d'una projecció metafòrica gramaticalitzadora:

- (9) Caminava tan malament com son pare.

² Klesper (1930) estudia, a més del valor exclamatiu-interrogatiu i el modal-comparatiu, el temporal, el causal, el de conjunció completiva, el final, el concessiu-adversatiu i alguns altres matisos. El *Diccionari Català-Valencià-Balear* assenyala, enllà dels valors adverbials, la funció de connector que introdueix frases comparatives, temporals, causals, substantives i finals. També Martí Castell (1981: 120) assenyala aquest darrer valor en el seu estudi sobre Llull. Per a Par (1923), la construcció era un castellanisme.

En altres ocasions, el *com* pren un valor de connector temporal, que ha estat ben documentat en autors medievals i que no perdura en la llengua actual:

- (10) E con uench al matí dixeren: Mudem nos (Jaume I, citat segons Klesper 1930: 348).
- (11) con obs hi era usava de oficis publichs (Bernat Metge, citat segons Par 1923: § 908)
- (12) E, com fon a la porta de la Seu, descabalcà (*Antiquitats*: 30).

El valor causal del *com* (probablement originat en un encreuament amb el *cum* llatí) és àmpliament documentat en la llengua medieval (Moll 1991: § 573) i perdura en l'actual, molt sovint acompanyat de *que*.³ Ara bé: en català medieval, aquesta construcció mostra preferència pel subjuntiu, com veiem a (13) i (14), tret que alguns autors relacionen amb la seva funció tematitzadora. Així, per exemple, Pérez Saldanya (1988: 255-260) assenyala, tot seguint les propostes de Gamillscheg i Ridruejo, la possibilitat que presenten algunes llengües romàniques d'utilitzar el subjuntiu (en lloc de l'indicatiu) en contextos clarament temàtics o topicalitzats, i concretament amb el *com* inicial amb valor causal.

- (13) com una serp volgues lo dit cap devorar fo convertida en roca per Apollo (Bernat Metge, citat segons Par 1923: § 927).
- (14) On, con glotonia fassa desviar home de la raó [...], per assó és glotonia peccat mortal (Ramon Llull, citat segons Klesper 1930: 354).

En casos com el de (15), no gens escassos, es pot observar que el valor causal i temàtic de *com* és palesat més a la clara pel *per asó* consecutiu que remet anafòricament al membre anterior. Sens dubte, hi ha una continuïtat entre la funció de connector temporal i la de connector causal, com assenyala Par (1923: § 906), tot assenyalant que el *com* que regeix subjuntiu conserva encara un sentit temporal «bon xich més esfuminat». Tanmateix, en el català actual, el *com* causal (a l'igual que el *com que*) sol regir l'indicatiu, i quan no és així, assoleix un valor condicional que, tot i ser suspecte de castellanisme

³ Coromines (DECLC, sub voce «com») defensa la correcció actual d'aquest ús causal de *com* sense *que*, «encara que sigui arcaic» i «almenys en poesia». D'altra banda, el fenomen és freqüent en la llengua oral d'àmplies zones del domini lingüístic.

o bé ignorat en les descripcions gramaticals, sovintaja en el col·loquial (sobretot amb present de subjuntiu) i fins i tot en certs textos teatrals valencians, com es pot veure a (15):⁴

(15) com me guipe, / s'agarrará en Barbereta / y yo em quedaré fent fiure (*Escaleta*: 7).

Aquest ús de *com* s'acosta a la funció topicalitzadora o tematitzadora que Haiman (1978) assenyala per a la partícula condicional. Potser per aquest cantó seria interessant buscar un factor comú als valors temporals, causals i condicionals del *com*, que en tots tres casos opera, en alguna mesura, com a marcador de tòpic o tema, tot neutralitzant manta volta el matís condicional, temporal o causal, i contribuint així a l'explicació de la plurivalència de la partícula.⁵

Per acabar amb aquesta revisió dels valors de la partícula, convindria fer referència a dos usos més, propis de la llengua medieval. Un cas de gramaticalització ben notable —en realitat, extrem— correspon a l'ús del *com* com a conjunció completiva, que assoleix gran importància en la llengua antiga, on arriba a comportar una pèrdua absoluta o gairebé absoluta del matís modal, tot esdevenint un pur nexa gramatical per mitjà d'una reducció semàntica. Generalment, el català d'avui recorre en aquestes ocasions al *que*:

(16) E conogren com ell ho hac dit (*Homilies*, citat segons Moll 1991: § 551).

(17) Per virtut de Deu donat fo poder a Aloma com pogués parlar a son fill (Ramon Llull, citat segons Klesper 1930: 362).

L'altre ús que volem ressenyar correspon també a un procés de gramaticalització que tampoc no ha prosperat en la llengua moderna. Es tracta d'un ús discursiu que va assolir algun grau de rutinització com a estructura gramatical

⁴ Per descomptat, Escalante no és cap evidència de purisme, però és un bon testimoni dels usos col·loquials valencians del segle passat que, en aquest cas si més no, es troben avui ben difosos. D'altra banda, la construcció vehicula una informació pragmàtica notable, relacionada segurament amb la consideració, en la pròtasi, d'una hipòtesi poc desitjada o bé poc esperada, però rellevant, i amb una apòdosi predictiva que sovint té caire d'amenaça, de promesa o d'expressió de sentiments. Dissortadament, no puc entretenir-me ara en aquest punt.

⁵ Com veurem, fins i tot el *com* comparatiu es pot relacionar amb la presentació d'una dada com a punt de referència: allò donat, que funciona com a punt de partença del coneixement que es fa progressar amb la interacció discursiva. Al capdavant, una comparança o una metàfora aconpleixen també aquest itinerari cognitiu.

de connexió distributiva, equivalent a construccions vives encara avui com són *ara ...*, *ara ... o adés ...*, *adés ...*, o a certs usos de la locució discontinua *tant ... com ...*, sobre els quals hem de tornar més endavant:

- (18) Corrien tots los dies los camins, e prenien-ne, com cent, com dohents adzembles (Bernat Desclot, citat segons DECLC, sub voce «com»).

2 Unitats fraseològiques contínues

Passem així a les unitats fraseològiques d'extensió sintagmàtica superior al mot. Ben cert que sense un afany d'exhaustivitat que no és fàcilment conciliable ni amb l'extensió d'aquest paper ni amb el mateix tarannà de la fraseologia, la qual presenta uns límits difusos en funció del grau de convencionalització assolit per les diverses combinacions. S'ha deixat de banda, així, la consideració dels proverbis, unitats fraseològiques amb autonomia textual virtual, per centrar-nos en determinades construccions amb més productivitat gramatical i estructuradora del discurs, i que van des dels esquemes de construcció oracional (comparatius d'igualtat, condicionals comparatius) fins als connectors (o marcadors) oracionals i discursius.

Entre les locucions connectives més habituals de què fa part el *com* destacarem les següents: *com a*, *així com*, *com ara*, *segons com*, *com si*, *com que* i *per tal com*. Ens hi trobem amb unes unitats fraseològiques contínues, amb un grau alt d'idiomaticitat i el valor semàntic (i el comportament pragmàtic) de les quals no és fàcil de descriure a partir d'un esquema exclusivament composicional. *Com a*, per exemple, que troba correlats semblants en alguns parlars italians i en llengua d'oc, introdueix un predicatiu quan aquest no va precedit d'article. El seu significat no s'allunya gaire de la introducció d'un circumstancial de manera, però té una especialització semàntica ('en qualitat de', 'en tant que') i una distribució contextual peculiars, a més d'una certa variació interdialectal en català.⁶

⁶ Al capdavant es tracta d'un problema no totalment resolt per la normativa. Al País Valencià és freqüent, per exemple, l'ús d'expressions del tipus *ulls com a plats*. D'altra banda, el DCVB assenyala usos mallorquins i menorquins on *com a*, precedint un verb, pot esdevenir una mena de modalitzador o, dit en termes de la lingüística cognitiva, un «*bedge*» que difuminà la categoria semàntica que filtra: «No vui anar a la Muntanya perquè m'hi com a enyor». Avui és freqüent sentir en la llengua parlada usos de *com* amb valors semblants, i és difícil decidir si es tracta d'una simple interferència originada en una moda del castellà col·loquial: «És com una mica ridícul, oi?»

Així com té un valor més fàcilment derivable de la composició dels significats dels dos components, però no estén el seu ús a la funció de simple coordinació copulativa que introdueix el darrer terme d'una sèrie com fa l'espanyol *así como (también / tampoco)*, que equivaldria al català més genuí *com també*.⁷ El seu sentit és semblant al del *tal com* (però, com hem dit, amb menys insistència en la semblança precisa o exacta) i al del simple *com* modal o introductor d'un símil o comparança, com a (19), i tendeix sovint a ocupar una posició inicial que tematitza el terme comparador. En ocasions, com registra el mateix Fabra, l'element temàtic encapçalat per *així com* fa part d'una estructura opositiva, on es destaca el contrast entre aquest element temàtic i el que constitueix el rema. Val a dir que el motlle constructiu de la comparança pot assolir, com en el cas de (20), un valor de contrast de caire concessiu:

(19) Així com cell qui desija vianda ... (Ausias March, IV).

(20) Així com ahir va ploure, avui farà bon dia (Fabra, DGLC, sub voce «així»).

La locució *com també*, en canvi, precedeix el darrer membre d'una enumeració, però neutralitza la pertinència discursiva d'aquest, com en el cas de (21a), on, des del punt de vista de l'orientació argumentativa, assoleix un valor contrari al que correspondria a (*i*) *fins i tot*, que operaria destacant la informativitat del darrer terme, com es veu a (21b):⁸

(21a) Hi eren el president i el vicepresident, com també els diversos secretaris.

(21b) Hi eren el president i el vicepresident, i fins i tot els diversos secretaris.

Com ara, per la seva banda (o *com és*, *com són*), realitza una funció discursiva d'exemplificació perfectament identificable pels parlants, però difícilment derivable de la composició de les unitats semàntiques integrants. *Ara com ara*, en canvi, té un sentit molt diferent (apropat a 'encara', 'de moment') i una funció adverbial plena que pot, tanmateix, esdevenir connector o marcador discursiu, com veurem més endavant.

⁷ En canvi, els diccionaris sí que solen presentar la locució discontinua, de caire distributiu, *així X com Y*, equivalent a *tant X com Y*. Per exemple: «Armes, així ofensives com defensives».

⁸ Per a algunes observacions sobre la fraseologia d'*encara* i l'operador escalar d'informativitat, vegeu Pérez Saldanya / Salvador 1995.

Segons (i) com, que pot aparèixer fins i tot com a expressió autònoma de caràcter adverbial amb el·lipsi del seu règim, fa sovint de connector que introdueix una subordinada amalgamadora del sentit de manera amb el condicional, que al capdavant és el que hi predomina. En realitat, caldria relacionar íntimament aquesta locució amb el marcador de pròtasi condicional:

(22) *Segons com ho diguis, obtindràs un bon resultat (o un de dolent).*

El *com si* comporta una altra combinació dels valors de manera i condicional, però, en aquest cas, el valor de manera és desrealitzat per la força contrafactual de la hipòtesi condicional. La construcció, que comporta habitualment subjuntiu i que apareix ja en la llengua antiga, ofereix la creació d'un món possible alternatiu que es diferencia implícitament del món real:

(23) *ella'm pot dar aianta de saviea en lo romanent de ma edat, con si tota ma edat fos estada en bones obres (Ramon Llull, citat segons Martí Castell 1981: 124).*

La virtualitat d'aquesta locució afegeix a l'efecte modalitzador del *com* el de la condicional, que, aquí més que mai, palesa el seu valor de creador de mons possibles alternatius. El resultat n'és un valor de condició contrafactual que reclama tot seguit una negació de la hipòtesi.⁹ Diríem que la condicionalitat (prototípicament hipotètica) i el *com* (modalitzador que nega la identitat) sumen les seves forces desrealitzadores. En aquest sentit, la construcció pot expressar precisament —i amb més contundència amb l'entonació admirativa— l'emfasització del contrari d'allò que presenta com a hipòtesi, tal com s'esdevé a (24):¹⁰

(24) *Com si les lleis no les fessin! (Consells: 167).*

Hem fet suara referència a l'ús causal del *com*, que modernament és realitzat sovint per la locució *com que*, que assoleix aquest valor clarament en

⁹ Aquest contrast entre ambdues alternatives és el que explica que algun lingüista atribueixi valor adversatiu a la construcció, ja que implica un *però no* (López 1990).

¹⁰ Ara bé, en alguns usos col·loquials recents, que prescindeixen del subjuntiu i que es deuen segurament a interferència de l'espanyol, la construcció adquireix un valor concessiu o, més encara, el de presentació d'una alternativa hipotètica i extrema que no és suficient obstacle a una afirmació anterior, explícita o implícita: «Per mi, com si t'operen.»

el període modern de la nostra llengua i probablement, segons suggereix Coromines al DECLC, com abreviatura de *com sia que*. D'acord amb aquest mateix autor, a l'Edat Mitjana la funció de la locució és més aviat generalitzadora ('de qualsevol manera que') i fins i tot presentar un valor concessiu que també es trobava en castellà. Cal dir així mateix que, en aquesta darrera llengua, pot assolir també un cert valor causal, però amb un fort matís diferenciador respecte al català, consistent en el fet que en castellà la locució connectiva apareix en la segona part de la frase i té un valor més acostat al confirmatori que no pas a l'estrictament causal, com veiem a (25):¹¹

(25) Claro que se sublevó: como que llegó a buscar su pistola.

El *com que* del català modern —d'ús marcadament col·loquial— assoleix un sentit clarament causal, però diferenciable, en termes distributius i pragmàtics, del *perquè*. Maingueneau (1990: cap. 3), tot seguint Ducrot, distingeix en els connectors causals francesos *parce que*, *car* i *puisque* dos grups conformats pel primer d'aquests connectors enfront dels dos darrers. El *com que* del català cau en aquest darrer grup que, a diferència del *perquè*, comporta la connexió d'actes enunciatius distints i no pas la simple expressió d'una causalitat objectiva per mitjà d'una autèntica subordinada. En efecte, el *com que* palesa un funcionament diferent del *perquè*, si més no en els tres aspectes següents:

- a) No es pot respondre amb *com que* la qüestió plantejada amb un *per què?* O amb algun sinònim que interroga sobre la causa, com ara *per quin motiu ...?*
- b) Només *perquè* pot aparèixer en una estructura del tipus de «És perquè ha vingut finalment que he decidit estimar-lo».
- c) *Com que* no pot ser inserit en una interrogativa, tal com veiem a (26):

(26) Ha vingut perquè (com que) l'hem convidat?

¹¹ Podríem afegir que el matís causal-confirmatori d'aquesta construcció en espanyol es limita al que Sweetser (1990) anomena valor epistèmic, en el sentit que la constatació introduïda per *com que* constitueix un suport per a la inferència, per part dels interlocutors, de l'asserció feta en la primera proposició.

Encara podríem afegir a aquest test, pel nostre compte, una altra prova de diferència distribucional en català, consistent en el comportament del *perquè* en contextos de polaritat negativa, en el sentit d'acceptar el subjuntiu:

(27) No has de considerar-te superior perquè (com que / ja que) hagi guanyat aquesta partida.

Aquestes proves palesen que el *com que* no és un veritable subordinador de causa, almenys en el sentit nocional o objectiu, sinó que més enllà del lligam establert en el pla de l'enunciat relaciona dos actes enunciatius: dit en termes de Sweetser (1990: cap. 4), se situa en el pla epistèmic o en el clarament pragmàtic. De la seva aproximació als mecanismes paratàctics, n'és bona mostra la facilitat de les construccions iniciades amb *com que*, tal com veiem a (28), per incloure en el segon membre un connector consecutiu, semblant a l'exemple (14) que hem vist adés en parlar del *com* causal:

(28) Com que són tan poc sociables, doncs no els ha felicitat ningú.

Però, dins del grup bimembre (integrat per *car* i *puisque*) que s'oposa al *parce que*, la teoria ducrotiana de l'argumentació distingeix el valor del *car* i el de *puisque* en el marc d'una teoria polifònica de l'enunciació. D'aquesta manera, en el cas de *car* és el locutor qui assumeix des del seu punt de vista el contingut d'ambdues enunciacions, mentre que, en el cas de *puisque*, les dades aportades en l'enunciat que el segueix es presenten com assumides ja pels conjunts dels interlocutors. Aquest darrer és el cas de *com que*: a l'igual que *atès que* i *vist que*, té el sentit 'essent així que' i presenta un acte enunciatiu, el contingut del qual es dona per acceptat prèviament en l'univers del discurs. És sobre aquesta base argumentativa establerta, assumida d'una manera semblant com s'assumeix un terme comparador, que es procedeix a fonamentar el contingut de l'altre acte enunciatiu. És comprensible, per tant, que el *com que* tendeixi a precedir la primera de les dues proposicions i funcioni com a marcador temàtic, d'acord amb un esquema d'organització textual que hem reiterat al llarg d'aquestes pàgines i que va més enllà dels mecanismes argumentatius, tot incloent-los:

(29) Com que no volies venir, t'has perdut un gran sopar.

(30) Com que és tan saberuda, no podia tenir competidors de la seva alçada.

El valor del connector, doncs, resulta ben comparable al d'altres que trobem, amb aquesta mateixa funció, en diverses llengües:

- (31) Puisque c'est lui qui parle, je l'écouterai.
 (32) Puesto que no lo sabes, no intentes adivinarlo en vano.
 (33) Since you are here, you may as well give me a hand.
 (34) Si eso es así, ¿para qué negarlo?
 (35) As you don't like Bill, why did you invite him?

No és estrany que en l'exemple (34) trobem una partícula condicional (amb pròtasi real o assumida), que propicia precisament la tematicitat de la pròtasi i l'operació d'inferència epistèmica. Cal observar, així mateix, que el *com que* afavoreix uns segons membres no assertius —interrogatius o exhortatius, per exemple—, mentre que *perquè*, normalment introductor del segon terme, no permet que el primer sigui no assertiu, fora del cas d'un *perquè* epistèmic-confirmatori que sol anar separat de l'enunciació anterior per una pausa forta com en el cas de (36) i (37):¹²

- (36) No és així? Perquè tu mateix ho has dit, oi que sí?
 (37) Fes-ho, fes-ho; perquè és clar que ja ho tenies decidit.

Encara podríem afegir una altra locució connectiva de caire causal, potser marcada actualment com a arcaisme: *per tal com*. Aquí el valor causal ve clarament marcat per la preposició *per*. Tot i que apareix també en el primer membre (DLFF: 166), sembla que avui és més freqüent com a introductor de la segona proposició, i malgrat acostar-se més a la funció de subordinador típic, seria molt dubtós que respongués positivament al test proposat abans per al *parce que*, i més aviat caldria associar-lo al valor del tipus francès *car* (i possiblement al funcionament més prototípic del català *ja que*).

Una reflexió s'imposa després d'aquestes darreres anàlisis: la facilitat amb què el *com* i alguns dels seus fraseologismes assolixen un valor d'introductor causal i/o de marcador de tematicitat pot tenir relació amb l'estructura de les comparatives, i dels símls o comparances en general. Tot i que en les comparatives d'igualtat, com veurem suara, el membre introduït pel *com* apareix en posició posterior, el terme comparador és considerat com l'ele-

¹² D'altra banda, el significat originari de *since* a (33) és clarament icònic, i figura el procés argumentatiu com una trajectòria temporal a partir d'una premissa assumida com a origen. Finalment, cal remarcar que en el cas de (35) observem l'ús de la partícula anglesa *as*, coincident amb el valor del català *com*.

ment de referència, ja que constitueix una dada assumida en l'univers del discurs i és el punt de partença per al coneixement del comparat. Al capdavant, aquest és principi cognitiu general que es pot aplicar tant als símils com a la metàfora, o al simple exemplum: l'itinerari cognitiu des d'un element (assumit com) conegut cap a un element menys conegut. No serà difícil, doncs, pensar que el mateix *com* (i els seus compostos fraseològics) ha experimentat, en el seu procés de gramaticalització, des del *quomodo* inicial fins al *com* causal i/o tematitzador per mitjà del simple *com* de manera, unes operacions de modificació sintàctica, semàntica i pragmàtica que actuen com a projecció metafòrica fins arribar al valor típicament pragmàtic i textual de la marca de topicalització.

3 Unitats fraseològiques discontinües

Seguint l'esquema expositiu que ens hem fixat, correspon ara tractar les construccions gramaticals que presenten unitats fraseològiques sintagmàticament discontinües. Cal insistir, però, que aquesta distinció entre continu i discontinu (a l'igual que la que diferencia entre fraseologismes fixos i variables) no passa de ser un criteri útil per a la classificació formal, que no afecta el valor d'una construcció gramatical com a portadora de determinades informacions sintàctiques, semàntiques i pragmàtiques que condicionen el seu comportament contextual. Tanmateix, ens hi trobem amb algunes estructures que sovint han estat tractades pels gramàtics —no sense dificultats, cal dir-ho— amb regles d'estructura sintagmàtica. Com és el cas de les comparatives, que constituïran el nucli de les reflexions d'aquest apartat.

Des del punt de vista sintàctic, els problemes que la comparació presenta són nombrosos. Pel que fa a les llengües romàniques, les gramàtiques els han despatxat manta volta amb una referència a la categoria llatina de grau i amb una descripció succinta de les estructures més habituals. Però ja resulta problemàtica llur consideració com a subordinades (sovint se les considera inordinades o adverbials no circumstancials, però en alguns casos s'assemblen a les circumstancials de manera), el caràcter discontinu del nexa comparatiu i llur duplicitat com a unitats sintagmàtiques o clausals. A. López (1970: 75) conclou que les comparatives en espanyol, de manera similar a les copulatives o a la simple juxtaposició, poden «suplir qualquier matiz dentro del ámbito de la oración compuesta»: causal, consecutiu, concessiu, adversatiu, condicional o final. D'altra banda, diversos gramàtics han tendit de vegades a relacionar-les amb les relatives (Rivara 1990). Caldria afegir, encara, el cas d'algunes

estructures comparatives d'igualtat que funcionen, de fet, com a coordinadors o connectors distributius, segons hem de veure.

En aquest marc profús i difús, s'ha obert pas la consideració que la línia de demarcació més efectiva per a la classificació de les comparatives és la que separa les d'igualtat respecte de les de desigualtat (superioritat i inferioritat) (Rivara 1990). Són precisament les comparatives d'igualtat les que inclouen com a nexa el *com*, tot establint una relació d'equivalència d'acord amb els dos tipus següents, el segon dels quals, segons ens recorda Cuenca (1991), s'acosta molt a les circumstancials de manera: a) *tan(t) ... com*; b) *tal/així com*.¹³

Arribats en aquest punt, podem preguntar-nos en quina mesura és més pertinent un tractament fraseològic del tema que no pas un pur tractament sintàctic. Des del punt de vista de la lingüística cognitiva, aquesta alternativa és només una qüestió de perspectiva, ja que una gramàtica de construccions (Fillmore 1988), tal com la que propugnen Fillmore, Kay, G. Lakoff i altres, permet caracteritzar com a construcció gramatical qualsevol estructura sintàctica, fins i tot aquelles de què pot donar compte fàcilment una gramàtica de regles d'estructura sintagmàtica. Probablement, el fet que es tracti d'expressions fraseològiques (irregulars, sovint discontinües, de distribució defectiva, amb dependència del context i amb un fort grau d'idiomaticitat) fa que llur tractament resulti més còmode dins d'una gramàtica de construccions, que pretén abastar tant les estructures regulars de caire més general com les expressions idiomàtiques, més aparentment marginals. Caldria destacar, sobretot, cert tipus d'informació pragmàtica associada a les construccions de comparació d'igualtat: la funció temàtica de l'element introduït pel *com*, malgrat la seva aparició en posició posterior. Efectivament, aquest element ens apareix com allò posat, el valor exemplar assumit prèviament en l'univers del discurs com a terme comparador o punt de referència privilegiat que contravé la simetria semàntica que la comparació d'igualtat sembla explicitar. Aquesta asimetria pragmàtica és una opció de l'enunciador (Rivara 1990: 182) que pot considerar-se associada per implicació convencional a la construcció gramatical i que orienta argumentativament l'enunciació, com en el cas de (38), on la premissa argumentativa indiscutible és la prototipicitat de Y pel que fa a la qualitat esmentada, mentre que aquesta qualitat ha de ser exposada respecte a X. (Al capdavant, el mecanisme és semblant al de les

¹³ De tota manera, el català medieval no desconeix totalment l'ús de *com* amb comparatives de desigualtat: per exemple DCVB, sub voce «com».

comparacions per antomàsia o per superlatiu: «cruel com un Nero», «valent com el que més»).

(38) X és tan catedràtic com Y.

(39) Y és catedràtic, però X ho és també (i en la mateixa mesura).

Observem que en aquest curiós exemple (on cal forçar la interpretació d'una categoria discreta com a contínua), la qualitat de catedràtic assignada a Y en l'univers del discurs és presentada com indiscutible, mentre que el moviment argumentatiu tendeix a fer acceptar aquesta mateixa qualitat (o el seu grau en una escala) per a X com a informació remàtica, tal com queda explicitat en l'estructura adversativa de (39). I el mecanisme és el mateix si es tracta d'una ironia, ja que l'argumentació contra la qualitat de catedràtic de X només surtiria efecte a partir del reconeixement, per part de l'auditori, que Y està mancat d'aquest grau acadèmic.

Hi ha una altra construcció amb *tan(t) ... com* que, a partir de la forma de la comparativa d'igualtat, desenvolupa un valor ponderatiu, parcialment semblant al del *com* exclamatiu que hem vist a l'exemple (4). Però, a diferència d'aquell, casos com el de (40) semblen palesar una postura de l'enunciador on s'assumeix més clarament l'acceptació de la valoració per part de l'interlocutor, una assumpció que no resultava evident a (4) amb l'ús del ponderatiu *com ... de*:

(40) Tan forts com eren!

Dit en unes paraules, el *tan(t) ... com* ponderatiu té un caràcter tematitzador més evident, aspecte que facilita sovint el seu paper d'introducció d'una concessiva (41), que en determinades circumstàncies contextuals pot elidir el seu segon membre, tot insinuant una continuació remàtica opositiva, com a (42):

(41) Tan jove i fort com era i, ja veus, ha caigut malalt.

(42) Tan jove i fort com era ...!

Cal dir també que aquest caràcter ponderatiu està estretament relacionat amb el matís de superlatiu que pot assolir una construcció de comparativa d'igualtat amb un terme comparador obert semànticament a una potencialitat indefinida (sovint amb subjuntiu), o bé absent i, per tant, disponible per a la imaginació del destinatari:

- (43) Menjava tant com li venia de gust.
 (44) Has de viure tan bé com puguis.
 (45) Eren tan bons!

Un tipus de construcció emparentada amb la comparativa és la comparativa-distributiva, és a dir, la que emprava connectors d'aquesta mena que estableixen la seriació enumerativa d'alternatives textuals, a mitjan camí entre el valor copulatiu i el disjuntiu (Badia 1962: § 288), i entre els quals hi ha *tant X com Y*, *tan aviat X com Y* o *així X com Y*. Vet aquí alguns exemples d'aquest tipus de construcció que, d'altra banda, ja ha estat esmentada en les pàgines anteriors:

- (46) Tan aviat callen com parlen unes altres vegades.
 (47) Tant Joan com son pare han pagat unes copes als amics.
 (48) Així pot arribar avui com demà.

En realitat, podríem parlar d'una igualació absoluta de la comparació que anul·la el valor de referent del terme comparador respecte al comparat i genera una mena de bitematització.¹⁴

La posició inicial del *tant*, com a (49), o precedida de pausa forta com s'esdevé a (50), presenta una certa rellevància que va remarcada per la concordança del verb amb aquests dobles subjectes, però quan el *tant* apareix en altres posicions, com en el cas de (51), resulta més acostada a la comparativa pròpiament dita:

- (49) Tant el president com el secretari han estat nomenats a dit.
 (50) Jugaven tots, tant el pare com els fills.
 (51) Van enderrocar tant una casa com l'altra.

Com veiem a (51), la construcció pot ser un xic ambigua: en la mesura que s'interpreti l'acció d'enderrocar com graduable, el significat comparatiu s'obre camí, però en cas contrari predomina la interpretació distributiva. Al capdavall, el valor distributiu és una mena de grau zero de la comparació d'igualtat: no hi ha una comparació de grau o quantitat, sinó l'equiparació de dos sintagmes nominals (o preposicionals) en la mesura que són pertanyents

¹⁴ Cal dir, tanmateix, que quan s'hi afegeix un operador negatiu, la construcció distributiva *no tant X com Y* rematitza el segon terme, que adquireix un matis adversatiu. Vegeu, a més, l'exemple (20), amb un ús opositiu, concessiu, de *així com X, Y*.

a una mateixa funció argumental. I una cosa semblant es pot dir quan el *tant X com Y* distributiu lliga dos predicats, com en el cas de (52):

(52) Tant ploraven com esclataven a riure.

Sigui com sigui, és clar que s'observa un procés de gramaticalització que fa del connector comparatiu un distributiu, més buit semànticament i amb una funció textual més simplement relacional, emparentada, a més, amb les construccions exemplificadores esmentades més amunt (*com és, com són ara, com ara ...*).

Doncs bé: quan aquesta construcció es combina amb la condicional, neutralitza el valor alternatiu de la doble condicional complementària. Podríem parlar, com hem dit, d'una conjunció (o disjuntiva inclusiva) que opera sobre una doble condicional, tot neutralitzant el valor alternatiu d'ambdues pròtesis complementàries. L'efecte pragmàtic, per descomptat, és l'anul·lació de la condicionalitat i l'emfasització de l'apòdosi:

(53) Tant si sona com si no sona, Barcelona és bona.

Cal advertir, a més, que aquest valor de neutralització d'alternatives es manté fins i tot en algunes frases fetes que no inclouen cap condicionalitat explícita, com ara *tant sí com no*¹⁵ o estructures semblants de caire parèmic:

(54) Tant fan naps com cols (DLFF: 425).

De fet, la simple presentació sintagmàtica *igualadora* d'uns elements en contrast produeix l'efecte d'anul·lació d'una oposició que esdevé així irrellevant. Fins i tot, aquest és el mecanisme semàntico-pragmàtic que subjau a una expressió com *tant em fa*: la irrellevància d'unes alternatives que ni tan sols han de ser esmentades.

No és aquest l'únic cas de relació amb les condicionals que hem trobat al llarg d'aquest paper. Hem fet, així mateix, referència a la proposta de Haiman, que assigna a la partícula condicional una funció tematitzadora que hem observat també en molts usos del *com*. Farem esment, finalment, d'una

¹⁵ La locució fixa *així com així* té exactament la funció d'una pseudocondicional o condicional universal, que fa considerar no pertinents les alternatives presents en el marc discursiu fins aquell moment. Raspall i Martí (1984: 25) la recullen i la fan sinònima de *tant sí com no* i *sigui com sigui*. Sobre l'ús discursiu d'aquestes construccions tornarem a l'apartat 4.

construcció mixta, un tipus de condicionals (o assimilables a les condicionals en certa mesura) que ha rebut un tractament particularment fecund com a construcció gramatical (McCawley 1988). Es tracta d'una comparativa-condicional o comparativa de proporcionalitat (Par 1923: § 951; Klesper 1930: 342-343; Moll 1991: § 576) que ha despertat recentment l'interès d'alguns lingüistes com a tipus de construcció gramatical que té realitzacions diferents en diverses llengües:

- (56) Plus on monte, plus on descend.
- (57) The smaller it is, the less it will cost us to heat.
- (58) Cuanto más duerme, más sueño tiene.
- (59) Quanto altius ascendit homo, lapsus tanto altius cadet.

Precisament, en català, la construcció s'articula amb un *com* combinat amb una doble referència quantitativa que va correlacionada: vegeu (60), (61) i (62).

- (60) Com més es pensa menys es fa.
- (61) Com més hi pens, pus clar ho veig (Bernat Metge, citat segons Moll 1991: § 576).
- (62) Aitant com vostra obra és major en les creatures, aitant és pus vertuosa en elles (Ramon Llull, citat segons Moll 1991: § 576).

Fins i tot la construcció s'ha fixat en locucions concretes immòbils, *com més va més* o *com més va menys*, equivalents a un adverbi que indica progressió quantitativa proporcional. Aquest és un clar exemple de construcció gramatical que pot «allotjar» locucions fixes concretes i que, d'altra banda, és molt freqüent com a esquema organitzador de refranys i dites. El seu tractament com a unitat fraseològica es proposa donar compte d'una estructura idiomàtica (és a dir, peculiar del català) que és sintàcticament irregular, però productiva com a model expressiu.

4 La lingüística aplicada i les funcions discursives

Si bé es mira, la perspectiva discursiva ha anat escolant-se al llarg d'aquestes pàgines. En la mesura que l'anàlisi del discurs només pot definir-se en funció del seu objecte d'estudi —que transcendeix el marc oracional— i, alhora, en funció de la consideració de la dimensió pragmàtica, tota aproximació a l'anàlisi lingüística que tingui en compte aquestes perspectives es pot vincular a l'anàlisi del discurs, sigui quin sigui el nivell de les unitats estudiades. Així,

hem fet referència a diverses unitats fraseològiques que actuen com a connectors, a vegades no clarament definits com a interclausals o com a pròpiament textuals. L'enfocament funcional de l'articulació en tema i rema (o tòpic / comentari, parell que hem estat emprant com a sinònim de l'anterior) no pot tampoc desvincular-se d'una dimensió textual. Voldríem ara, tanmateix, adoptar més clarament una òptica que primí el quadre de referències del discurs, de la producció i interpretació d'unitats autònomes d'intercanvi comunicatiu.

Per l'altre costat, la dicotomia descripció / aplicació tampoc no presenta una delimitació neta. Al capdavant, tota teoria del llenguatge ha de tenir presents ambdues directrius. La finalitat i la motivació de la teoria (i, també, el criteri d'avaluació de les diferents propostes teòriques) responen, en última instància, a la necessitat de furnir un instrumental per a la tecnologia, per a les anomenades indústries o enginyeries del llenguatge. I la lingüística aplicada, pel seu compte, no pot operar sense la base d'unes descripcions sistemàtiques inspirades en models teòrics adequats.

Cal dir, finalment, que l'anàlisi del discurs i la lingüística aplicada tenen un ampli camp de confluència. Ni la traductologia ni la tecnologia de l'ensenyament de llengües poden prescindir d'un marc discursiu natural, que és al capdavant el de la interacció lingüística. En la mesura que l'anàlisi del discurs (i de la conversació, és clar) ha realitzat descripcions d'estructures supraoracionals, allò on la lingüística anterior només trobava indeterminació i fenòmens de parla rebecs a la sistematització, la seva aportació esdevé imprescindible per a l'estudi dels mecanismes de la traducció i de l'aprenentatge que, en definitiva, han d'operar sobre unitats discursives globals. Complementàriament, l'anàlisi del discurs, tot i tenir una innegable dimensió teòrica i descriptiva, està particularment lligada, com a disciplina, a les aplicacions tecnològiques, fins al punt que alguns dels seus conreadors s'autoinclouen en aquest darrer marc. És per això que hem volgut dedicar un apartat autònom d'aquest treball sobre la fraseologia del *com*: al capdavant, aquesta és la meta de la nostra indagació en aquest paper.

Des del camp de la lingüística aplicada, s'ha experimentat els darrers anys un fort interès per la fraseologia —sovint relegada a la perifèria de la lingüística—. Nattinger / De Carrico (1992) presenten una bona aportació a l'exploració de les funcions discursives de les «frases lèxiques» en relació a l'ensenyament de les llengües. Se situen els autors —en això coincideixen amb els plantejaments de la lingüística cognitiva i amb els treballs sobre gramàtica de construccions— en el terreny de les unitats lèxico-gramaticals, equidistants

de la sintaxi i del lèxic. Ara bé, el seu punt de mira cabdal és decididament discursiu i aplicat: el de les funcions pragmàtico-discursives que van lligades a determinades estructures fraseològiques, més enllà de les simples locucions purament lèxiques. La meta proposada és de facilitar l'ensenyament de la llengua —sobretot d'una segona llengua— a partir de l'adquisició d'una competència pragmàtica que associa significacions d'interacció social i d'organització del discurs a determinades cadenes prefabricades, més o menys convencionalitzades per l'ús lingüístic dels parlants nadius: el que els autors esmentats anomenen «frases lèxiques» (*lexical phrases*).

Des d'una perspectiva estructural o formal, les frases lèxiques —qualsevol unitat fraseològica amb funcions pragmàtico-discursives— poden ser lexies complexes, estructuradors sintagmàtics (com ara les construccions comparatives), els constructors d'oracions (per exemple: *Val a dir que ...*) o bé expressions institucionalitzades com són els proverbis. Però la classificació més substancial és la que respon a les diverses funcions de les frases lèxiques com a marcadors discursius. De fet, el terme *marcadors discursius*, difós recentment per Schiffrin (1987), pot recollir fàcilment aquesta idea d'indicadors que senyalitzen el discurs, organitzen la seva progressió textual (tant en nivells microestructurals com en el de les macroestructures globals), vehiculen significacions valoratives o construeixen la interacció social. En quatre mots: s'hi inclouen tant els connectors com els evidenciadors o els indicadors d'actituds personals.

Òbviament, des d'aquesta perspectiva no resulta molt rellevant l'extensió sintagmàtica de les unitats fraseològiques, que poden anar des d'una sola paraula amb un fort paquet d'informació pragmàtica associada (per exemple interjeccions), fins a una unitat oracional completa, com en el cas del proverbi o de fórmules institucionals de salutació o d'acomiadament. Tampoc no se sabia delimitar amb precisió —i no és prou la quantificació estadística de llur freqüència ni el nivell d'irregularitat sintàctica, que no és un tret imprescindible— el repertori de les frases lèxiques, des del moment que la convencionalització és una qüestió de grau i pot ser diferent segons les varietats sincròniques de la llengua i els seus estats diacrònics. Al capdavant, aquest és el camp de la convencionalització, on la dicotomia estructura / ús no és vàlida si no se la contempla com el doble pol d'un procés pel qual els usos rutinitzats s'insereixen en les estructures recognoscibles de la llengua.

Moltes de les frases lèxiques que inclouen el *com* han estat presentades al llarg d'aquest treball. Insistirem ara en algunes altres, a tall de mostra, tot remarcant-ne la funció pragmàtico-discursiva. En alguns casos es tracta de

relacionadors, que expliciten la relació semàntica entre segments del discurs: *com si diguéssim*, *com anàvem dient* (que pot remarcar la represa d'un tòpic, però també pot funcionar com a simple recurs de fluïdesa, segons veurem suara), o bé la construcció *I com X, Y*, tal com veiem en el següent exemple, on l'element X (Celaya) es reprèn del discurs anterior per convertir-lo en tema d'una nova unitat discursiva:

- (63) I com Celaya, els familiars del Sant Ofici, i fins i tot el més vulgars pares de família de la ciutat (*Heretgies*: 15).

Molt vinculats amb els relacionadors trobem expressions amb funció exemplificadora, tal com hem vist abans, que orienten la progressió de discurs d'allò més general a allò particular: *com ara*, *com a mostra*, etc. A vegades es tracta de marcadors de canvi de tòpic o de reconducció del discurs cap a un punt de pertinència: *sigui com sigui*, *així com així*. Uns altres cops són connectors temporals o de causalitat: *ara com ara*, *tan aviat com*, *com més aviat millor*, *per tal com*, *com que*. Cal insistir en la funció discursiva d'aquestes expressions, que no es limiten a indicar circumstàncies o causes en el nivell oracional, sinó que, com hem vist per als girs causals, marquen sovint estructures de progressió textual (tema / rema). Per exemple, *ara com ara*, sobretot quan va en posició inicial d'un període discursiu, no sols expressa una circumstància temporal, sinó que senyalitza una posició discursiva on s'emfasitza una proposició de contingut indiscutible tot insinuant-ne el contrast amb una expectativa de futur que pot haver estat enunciativa abans o ser enunciativa tot seguit. En aquest sentit, la seva funció com a marcador, amb un sentit pròxim a 'encara no, tot i que potser en el futur ...', no s'allunya gaire dels valors d'adversivitat (64) o de concessivitat (65):

- (64) Ara com ara només és caporal. Qui sap si no arribarà a ser capità.
 (65) Potser arribarà a ser capità: ara com ara només és caporal.

Aquests mecanismes no ultrapassen sovint el caràcter d'organitzadors textuals, però podem introduir-nos en els valors més interaccionals del discurs, com ara els recursos de fluïdesa (*fluency devices*) del tipus de *com bé se sap*, *com ho diria?* o *com anàvem dient*, que sovint funcionen com a simples reomplidors de lapsus del fil discursiu. O bé relacionadors que anuncien la contundència superior d'un darrer argument (*X, com més Y*):

- (66) Té molta raó d'haver-se enfadat, com més en dir-li vosaltres que no l'esperaríeu, tot i haver-li-ho assegurat ahir (DLFF: 67).

També els avaluadors s'integren en aquest grup: *com aquell qui diu* (modalitzador), *com dos i dos són quatre*, *com hi ha Déu*, *com hi ha món*, *tant sí com no*, *com així?* (sollicitud d'explicació), *com!* (sorpresa), etc. Els repertoris lexicogràfics i fraseològics del català —i els contrastius— forneixen a vegades, però no sempre amb prou cura, descripcions d'aquestes unitats en termes d'instruccions d'ús necessàries per a la gestió del discurs.¹⁶ La tasca és peremptòria, si tenim en compte que les construccions idiomàtiques són un dels punts més característics de la fisonomia d'una llengua i, alhora, un dels més sotmesos a la interferència de les altres llengües en contacte.

Ens detindrem ara una mica en l'expressió *encara com*, que sol anar realitzada amb entonació emfàtica com a unitat conversacional autònoma (equivalent a l'espanyol *menos mal*), però pot també marcar una actitud emotiva envers l'enunciat que encapçala:

- (67) —Si més no, ens han deixat diners per tornar a casa.
—Encara com!
(68) Encara com aquell: ens conformarem amb pa i formatge.
(69) Encara com has vingut, ni que sigui amb crosses; perquè, si no, no t'ho hauria perdonat.

En aquests exemples, la locució expressa una actitud subjectiva —avaluativa— de conformació amb un mínim o amb un mal menor, tot manifestant o sobreentenenent la consideració d'una altra possibilitat menys desitjable: el fet de no assolir aquest mínim en una escaletat pragmàtica de valors és considerada així inacceptable, i a vegades va explicitat amb un *perquè, si no ...*, com hem vist a (69).

En altres ocasions, diversos fraseologismes amb *com* realitzen convencionalment funcions interactives molt categòriques, com ara les de salutació mitjançant una pregunta que denota interès (70), la sollicitud metadiscursiva

¹⁶ En aquest aspecte —com en tants d'altres— el DCVB fa sovint unes descripcions modèliques de la informació pragmàtica associada, com ara en l'article dedicat al *com*, on es precisen determinades instruccions d'ús d'unitats fraseològiques: *com així?*: «es diu per demanar explicació d'una cosa que fa estrany»; *com és ara?*: «es diu per demanar exemple del que s'afirma (Mall)»; *segons i com*: «es diu per expressar reserva en la concessió o afirmació del que altre demana»; *com!*: «serveix com a exclamació per a expressar gran sorpresa i sovint oposició a allò mateix que han dit». I és que la intuïció lingüística i el *savoir faire* d'alguns filòlegs s'avança en ocasions a les teoritzacions sistemàtiques.

d'ampliació o desambiguació de la informació (71) o la mostra d'acceptació que emfasitza l'afirmació prèvia de l'interlocutor i estimula la comunió fàctica de l'intercanvi, amb una mena de resposta connivent a la sollicitud d'atenció i conformitat valorativa, com ara a (72), on el *I tant com ...!*, de valor ponderatiu, (o bé un simple *I tant!*) expressa, com a mínim, la voluntat no conflictiva del segon interlocutor.

(70) Com anem?

(71) Com (diu)?

(72) —Això és absolutament intolerable (, oi?—).

—(Que si és intolerable?) I tant com ho és!

Cal observar, en aquest darrer exemple, que l'assertió del primer interlocutor comporta fàcilment una pregunta confirmatòria explícita, de la mateixa manera que la segona intervenció pot reforçar-se amb una pregunta en eco. En tot cas, amb preguntes o sense, és clar que sovint un interlocutor es veu impellit a confirmar la seva atenció al discurs de l'altre i la seva conformitat amb el to i amb els continguts d'una intervenció, si és que vol mantenir lubricats els mecanismes de la interacció. En general, l'expressió *i tant com ...!*, de caràcter ponderatiu i emfàtic, té un valor confirmatori pel qual es presenta com a assumida una assertió, com també ho fan unes altres frases lèxiques equivalents: *és clar* (castellà: *claro, claro que sí*), *aosades* (castellà: *desde luego*), *per descomptat* (castellà: *por supuesto*), etc.

5 Cloenda

Com s'ha dit a l'inici d'aquest treball, hem optat per un mecanisme expositiu que segueix criteris formals determinats per la progressió creixent de la complexitat sintagmàtica de les unitats considerades: partícula — unitats fraseològiques contínues — unitats fraseològiques discontinües — funcions realitzades en el marc discursiu. El procediment respon a una sistematització simple i neutra dels fenòmens presentats. Ara bé, des del punt de vista de les teories lingüístiques que s'hi han invocat i aplicat, l'entrellat de la investigació podria ser presentat d'una altra manera: d'acord amb el procés de subjectivització que E. C. Traugott, amb una referència de base als plantejaments funcionalistes de Halliday, assenyala en les cadenes de gramaticalització: nivell

proposicional (funció ideativa) — nivell d'organització textual — nivell expressiu o interpersonal.¹⁷

L'ordenació dels materials no s'hauria allunyat gaire de la que aquí hem seguit i, de fet, les dades són fàcilment interpretables amb aquest nou esquema. Així, el punt de partença ha estat la funció ideativa o proposicional: l'estudi del valor modal del *com*, que és el més acostat a la seva etimologia i que perdura, no només en molts usos adverbials, sinó també en els usos conjuntius de la partícula i en alguns dels fraseologismes connectors de què forma part.

A la funció textual correspondria la consideració d'aquestes unitats fraseològiques, que van allunyant-se gradualment del sentit primitiu de manera per projectar-se sobre les relacions de l'estructura textual: causals, comparatives d'igualtat, condicionals, distributives, exemplificadores ... Ens situem així en el nivell de l'organització del text, amb els lligams i les relacions de progressió temàtica que marquen el desenvolupament de les oracions i d'unitats supraoracionals. El procés de gramaticalització, que havia començat amb la reducció del sintagma etimològic, correspon a un buidatge semàntic que projecta el contingut modal sobre unes funcions articuladores de les peces que integren el text.

Un pas més en aquesta cadena de gramaticalització subjectivitzadora ens mena als valors expressius o interpersonals que certs fraseologismes del *com* palesen, de manera convencionalitzada, en la interacció discursiva: la construcció de les relacions interpersonals entre els interlocutors, tal com hem vist en el darrer apartat, per mitjà de salutacions, expressions de sorpresa o de solidaritat còmplice, estratègies negociadores del significat, recursos per mantenir el fil discursiu sense lapsus, avaluació dels continguts presentats, etc. El grau de convencionalització que assoleixen aquests fraseologismes correspon a una associació —més o menys estabilitzada en les estructures de la llengua— entre unes formes i unes funcions discursives. És sobre aquesta base, sobre aquesta relativa independització respecte als contextos concrets, que es fa viable una sistematització descriptiva de tals unitats, sovint absents dels diccionaris i de les gramàtiques. Una investigació lingüística psicològicament

¹⁷ Per a una exposició molt més matisada de les posicions de Traugott, vegeu Pérez Saldanya / Salvador 1995. D'altra banda, el lector hi trobarà també referències als treballs de Hopper, que focalitzen el pas des de les estratègies retòriques reiterades en el discurs fins a les estructures convencionalitzades i consolidades per gramaticalització: alguns processos descrits en aquest paper (com ara la fixació de certs recursos com a estructures distributives) en serien bon exemple.

realista no podrà ignorar la utilitat d'aquestes descripcions que corresponen a habilitats «rutinitzades» dels parlants amb competència pragmàtica en una llengua: unes habilitats que permeten l'ús automàtic d'esquemes formulístics i de frases lèxiques per a la producció del discurs i, alhora, la capacitat de processar àgilment la informació pragmàtico-social vehiculada pel discurs que interactivament s'interpreta.

Aquesta és, doncs, la graella teòrica que subjau a les pàgines anteriors: la del triple nivell que representen les funcions ideatives o proposicionals, les relacions textuais més abstractes i la funció de negociació de les actituds que construeixen la interacció social —més visible en la conversació, però present també en el discurs escrit. Hem pretès tan sols sistematitzar, des d'aquesta òptica, bona còpia de fraseologismes del *com*, tot insinuant en alguns casos els mecanismes de projecció metafòrica o de gramaticalització —bé sigui en diacronia o en la variació sincrònica— que connecten unes construccions amb altres. Ben mirat, es tracta només d'un breu exercici descriptiu que té com a horitzó la dimensió aplicada de l'estudi del català, a la cerca d'una utilitat pràctica, potser limitada, però sens dubte urgent. Urgent, sobretot, en les condicions sociolingüístiques d'una llengua com la nostra, que exigeixen la consideració atenta de certes parcelles d'aplicació que la lingüística ha relegat massa sovint a la nebulositat de les zones perifèriques.

6 Bibliografia

6.1 Literatura primària

Antiquitats: Joaquim Martí Mestre: *El 'Llibre d'antiquitats' de la Seu de València*, vol. 1, València; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.

Consells: Joan Fuster: *Consells, proverbis i insolències*, Barcelona: Ed. 62, ²1962.

Escaleta: Eduard Escalante: *La escaleta del dimoni*, dins: *Obras dramàtiques*, València: Federico Domenech, 1976.

Heretgies: Joan Fuster: *Heretgies, revoltes i sermons*, Barcelona: Selecta, 1968.

Ausiàs March: *Poesies*, vol. 2, a cura de Pere Bohigas, Barcelona: Barcino, 1952.

DCVB: Antoni Maria Alcover / Francesc de Borja Moll: *Diccionari català-valencià-balear*, vol. 3, Palma: Moll, 1985.

DECLC: Joan Coromines: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, vol. 2, Barcelona: Curial, 1981.

- DGLC: Pompeu Fabra: *Diccionari general de la llengua catalana*, Barcelona: A. López Llausàs, 1974.
- DLFF: Joana Raspall / Joan Martí: *Diccionari de locucions i de frases fetes*, Barcelona: Ed. 62, 1984.

6.2 Literatura secundària

- Badia i Margarit, Antoni Maria (1962): *Gramàtica catalana*, 2 vols., Madrid: Gredos, 1980.
- Cuenca, Maria Josep (1991): *L'oració composta (II): la subordinació*, València: Universitat de València.
- Fillmore, Charles J. (1988): «The Mechanisms of Construction Grammar», dins: *Berkeley Linguistic Society* 14, pàgs. 35-55.
- Haiman, John (1978): «Conditionals Are Topics», dins: *Language* 54, pàgs. 564-589.
- Hopper, Paul J. / Traugott, Elisabeth C. (1993): *Grammaticalization*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Klesper, Otto (1930): «Beiträge zur Syntax altkatalanischer Konjunktionen», dins: *Butlletí de Dialectologia Catalana* 18, pàgs. 321-421.
- López, Àngel (1990): «La comparación en español: estructura fraseológica y estructura oracional», dins: Àngel López: *Nuevos estudios de lingüística española*, Murcia: Universidad de Murcia, pàgs. 193-205.
- Maingueneau, Dominique (1990): *Pragmatique pour le discours littéraire*, París: Bordas.
- Martí Castell, Joan (1981): *El català medieval: la llengua de Ramon Llull*, Barcelona: Indesinenter.
- McCawley, James D. (1988): «The Comparative Conditional Construction in English, German and Chinese», dins: *Berkeley Linguistic Society* 14, pàgs. 176-187.
- Moll, Francesc de Borja: *Gramàtica històrica catalana*, València: Universitat de València (edició original en castellà, de l'any 1952).
- Nattinger, James R. / De Carrico, Jeanette S. (1992): *Lexical Phrases and Language Teaching*, Oxford: Oxford University Press.
- Par, Anfós (1923): *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge*, Halle: Max Niemeyer.
- Pérez Saldanya, Manuel (1988): *Els sistemes modals d'indicatiu i de subjuntiu*, València; Barcelona: Institut de Filologia Valenciana; Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- Pérez Saldanya, Manuel / Salvador, Vicent (1995): «Fraseologia de l'encara i processos de gramaticalització», dins: *Caplletra* 18, pàgs. 85-108.
- Rivara, René (1990): *Le système de comparaison: sur la construction du sens dans les langues naturelles*, París: Éditions de Minuit.
- Salvador, Vicent (1995): «De la fraseologia a la lingüística aplicada», dins: *Caplletra* 18, pàgs. 11-30.
- Schiffrin, Deborah (1987): *Discourse Markers*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sweetser, Eve (1990): *From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*, Cambridge: Cambridge University Press.